

Carme Barceló: una trajectòria intel·lectual

Antoni Furió
Universitat de València

El 1975, ara fa cinquanta anys, va arribar a València la jove professora Carme Barceló Torres. Venia de Madrid, on s'havia especialitzat en Filologia Semítica a la Universitat Complutense de Madrid, sota el mestratge, entre altres, dels arabistes Emilio García Gómez, Elías Terés i Federico Corriente, figures que representaven en aquell moment l'avantguarda dels estudis àrabs a Espanya i que havien contribuït decisivament a modernitzar una disciplina encara marcada per tradicions filològiques molt rígides. Aquella formació no era només acadèmica en el sentit més estricte, sinó també intel·lectual i, en certa manera, moral: la situava dins una tradició exigent d'estudis orientals, fonamentada en el rigor filològic, el domini de les llengües i una sensibilitat especial per a l'anàlisi de textos, inscripcions i fonts documentals que després seria fonamental en la seua trajectòria investigadora. Tenia aleshores 26 anys i la seua primera destinació acadèmica va ser la Universitat de València, a la qual s'incorporà com a professora del Departament d'Història Medieval, dirigit aleshores amb mà fèrria per Antonio Ubieto Arteta. Era, sens dubte, una arribada discreta en aparença, però amb el temps es revelaria com el punt de partida de tota una nova línia d'estudis.

Just aquell mateix any de 1975 era quan m'incorporava jo també a la Universitat de València, com a estudiant de la llicenciatura de Geografia i Història. Em perdonaran l'al·lusió personal, però crec que, per evitar que aquest acte d'homenatge i reconeixement es convertesca en una repetició de dades objectives i asèptiques de la seua biografia, cal que cadascú l'evoquem des del nostre prisma personal i el resultat en siga un calidoscopi colorit i variat. Jo tenia aleshores 17 anys i Carme nou més, una distància que aviat s'escurçaria, com també la que inicialment separava la professora de l'estudiant. Amb els anys, aquella distància es convertiria en una relació de companyonia i proximitat intel·lectual, i més tard, en una amistat sòlida i sostinguda en el temps. Però 1975 va ser sobretot l'any de la mort de Franco. El 20 de novembre, dia de festa grossa a tot Espanya, on de seguida s'inicià un procés de transició a la democràcia, que aleshores encara no sabíem que ens resultaria tan incomplet i decebedor, sobretot si tenim en compte les grans expectatives que havia generat la mort del dictador i, amb ella, la caiguda d'un règim nefand que acabava com havia nascut: matant. El 27 de setembre de 1975, a penes iniciat el curs acadèmic, eren executats a Madrid, Barcelona i Burgos, tres militants del FRAP i dos d'ETA. Aquelles execucions, últim espasme d'un règim que es resistia a desaparèixer i que provocaren fortes protestes internacionals i una pregona commoció dins i fora del país, marcaren profundament la consciència política d'una generació.

A la Facultat, que es deia encara de Filosofia i Lletres i englobava les titulacions de filologia, filosofia, psicologia i geografia i història, es vivia una gran efervescència política, ideològica i cultural. Professors i alumnes eren conscients que es vivien moments històrics i transcendentals, de construcció d'una nova societat democràtica. Les assemblees, els debats, les lectures compartides i fins i tot les discussions als passadissos formaven part d'una quotidianitat intensament polititzada. Però no per això es deixava en segon terme les preocupacions més estrictament acadèmiques, també en procés d'accelerada renovació. De fet, per a molts de nosaltres, compromís polític i exigència intel·lectual eren dues cares d'una mateixa voluntat de transformació. Al Departament d'Història Medieval, Antonio Ubieto perdia també acceleradament el crèdit que s'havia guanyat en la renovació dels estudis històrics amb, sobretot, el manual d'Història d'Espanya que

havia publicat el 1963 juntament amb Joan Reglà, José María Jover i Carlos Seco (Ubieto *et al.*), una obra que havia estat, en el seu moment, una aportació important, un referent, però que començava a ser qüestionada en un context historiogràfic que evolucionava cap a perspectives més crítiques i socials. Història era aleshores una especialitat de moda. Jo recorde que érem dos-cents estudiants, tots en una aula, en el curs del matí, i altres dos-cents en el curs de la vesprada. Els estudiants, es deia aleshores, volíem conèixer el passat, inclòs el passat dels valencians, per a entendre el present i, sobretot, per a construir un futur millor. Hi havia una especialitat millor que aquella, que no et parlava tant del passat, tot i ser el seu objecte de coneixement, com del futur? D'un futur lliure i democràtic, valencià, català, que es veia ja a tocar? Aquell anhel, aquella esperança, que amb el temps es matisaria, fou un motor potentíssim d'implicació intel·lectual.

La renovació historiogràfica era evident a les àrees d'història moderna i d'història contemporània, on es notava la petjada dels alumnes de Vicens Vives, Joan Reglà, Jordi Nadal, Emili Giralt i, més tard, Josep Fontana i Ernest Lluch, que passaren tots per la Universitat de València i contribuïren a crear un clima intel·lectual dinàmic i obert. Però Història Medieval era el 1975, l'any que s'hi incorporà Carme Barceló, i ho continuaria sent encara uns pocs anys més, una excepció, un reducte, no diré del franquisme, però sí d'un posicionament reaccionari i profundament anticatalanista. 1975 va ser també l'any en què va veure la llum el llibre *Orígenes del reino de Valencia*, d'Antonio Ubieto Arteta (Ubieto 1975), del qual, com de tantes altres coses, fa enguany cinquanta anys. El llibre d'Ubieto, de seguida convertit en la bíblia o el llibre roig del blaverisme, més enarborat com a bandera i com a arma que llegit, pretenia intervenir en un debat històric amb fortes implicacions polítiques. Tractava, sobretot, de donar arguments a l'anticatalanisme, que no passava aleshores de ser molt residual i groller. Més que un estudi rigorós, el llibre funcionava com una eina de combat, amb raonaments molt febles i plantejaments historiogràficament discutibles, orientats a minimitzar l'aportació catalana a la conquesta i la repoblació del territori valencià i a insinuar, de forma fal·laç, l'existència d'una llengua valenciana anterior a la conquesta, que ja parlaven els moros valencians.

L'operació era tan grollera que fins i tot es revoltaren els mateixos deixebles i subordinats d'Ubieto. Dic subordinats, perquè Carme Barceló, una de les que es revoltaren, no era deixeble del medievalista aragonès, però sí que estava subordinada a l'autoritat jeràrquica del catedràtic director del departament, que aleshores era molt gran i intimidatòria. Es necessita molt de valor perquè un grup de joves penenes –professors no numeraris–, i entre ells una arabista murciana que encara no havia fet els trenta anys, contestassen públicament i en la premsa la infàmia del catedràtic. Aquell gest no sols tenia un valor acadèmic, sinó també ètic i cívic: significava defensar la veritat històrica en un moment en què aquesta era objecte de manipulació interessada. Ho deixaré ací perquè el meu company Mateu Rodrigo, també present en aquest acte, en va ser igualment protagonista d'aquella insòlita protesta, que acabaria dos anys després amb el trasllat d'Ubieto a Saragossa, no sense haver contribuït a sembrar entre els valencians el germen de la discòrdia. Jo em vaig incorporar poc després, el 1980, al departament, on vaig coincidir només dos anys amb Carme Barceló, abans que ella passara a la Facultat de Filologia. Tot i així, aquells dos anys foren suficients per a lligar i mantenir una estreta amistat que perduraria al llarg dels anys, basada tant en l'afecte mutu com en una manera compartida d'entendre la universitat i el país.

L'arribada de Carme Barceló a València va ser providencial i decisiva per al desenvolupament i la maduresa dels estudis sobre el passat musulmà, tan important en la història valenciana i, durant molt de temps, insuficientment atès. Hi havia hagut abans arabistes eminents, com Julià Ribera i Tarragó i Ambrosio Huici Miranda, i també una certa admiració popular pel llegat andalusí, sobretot en matèria de sèquies i d'agricultura,

com bé reflecteix dites com “és obra dels moros” o “és del temps dels moros,” utilitzades per a ponderar la grandiositat i la perfecció dels vestigis més venerables, en particular les infraestructures hidràuliques i les normes que en regulaven l’ús, i que contrasta amb la desafecció de molts erudits, que preferien privilegiar l’herència romana, considerada més noble i refinada, en detriment de la musulmana, vista com més rústega. Els estudis àrabs i islàmics al País Valencià no havien superat aquest nivell a mitjan dels anys setanta, quan arribà Carme Barceló, si exceptuem la benemèrita, però insuficient, aportació del també filòleg Manuel Sanchis Guarner, que s’ocupà de la part musulmana de la *Història del País Valencià* publicada per Edicions 62 a instàncies de Joan Fuster, Joan Reglà i Miquel Tarradell (Sanchis Guarner), o les primeres contribucions del francès Pierre Guichard, el refundador dels estudis històrics sobre al-Andalus, a partir precisament de l’observatori valencià, i de la filòloga i historiadora Dolores Bramon, que el 1981 guanyà el premi Joan Fuster d’assaig amb un llibre insòlit a l’època: *Contra moros i jueus: formació i estratègia d’unes discriminacions al País Valencià* (Bramon).

Guichard, des de la història i l’arqueologia, i Barceló, des de la filologia renovaren de dalt a baix els estudis sobre el Xarc al-Andalus, la minoria musulmana –i després morisca– al País Valencià, i la pervivència i les particularitats de la llengua àrab parlada a terres valencianes. En pocs anys, els estudis àrabs i islàmics passaren del pràcticament no-res –o pitjor encara, donat el baix nivell de la recerca i els prejudicis ideològics– a normalitzar-se i modernitzar-se com a disciplina científica. I en aquesta progressió, la contribució de Carme Barceló ha estat fonamental, primer amb els seus treballs sobre documents i inscripcions àrabs, sobre poetes i poesia i sobre toponomàstica i, de seguida, amb estudis de naturalesa més històrica sobre poblament, l’aportació berber, l’ús i abús del terme “mossàrab” i les dones, en particular les pageses, a al-Andalus. De la seua extensa producció, estructurada en cinc gran blocs (dialectologia i edició de textos, epigrafia, llengua i literatura àrabs, toponomàstica aràbiga, història musulmana medieval i moderna), destaquen els llibres *Minorías islámicas en el País Valenciano. Historia y dialecto*, la seua tesi doctoral, publicada el 1984 amb pròleg de Joan Fuster; *Toponímia aràbiga del País Valencià: alqueries i castells*, del 1983, amb el qual va guanyar el premi Ciutat de Xàtiva (Barceló 1983); *Noms aràbics de lloc*, publicat el 2010 conjuntament entre l’editorial Bromera i l’Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; *Un tratado catalán medieval de derecho islámico: el Libro de la Çuna e Xara dels moros*, edició d’un manuscrit de la segona meitat del segle XV referit a la població musulmana de Sumacàrcer (Barceló 1989) i les valuosíssimes col·leccions documentals *La escritura árabe en el País Valenciano: inscripciones monumentales* (1998), *Archivos moriscos: textos árabes de la minoria islámica valenciana, 1401-1608* (2009) i *Cancionero morisco. Poesía árabe de los siglos XV y XVI* (2016), els dos últims amb la seua col·lega Ana Labarta, també catedràtica d’estudis àrabs i islàmics a la Universitat de València i amb qui mantingué una llarga i fecunda col·laboració, materialitzada en nombroses publicacions conjuntes, que ens han recuperat una part essencial del patrimoni documental i el passat històric del nostre país.

Carme Barceló, una dona afable i d’una profunda saviesa, de reconeguda probitat cívica i acadèmica, que la portà, com he dit, a enfrontar-se a alguns poders fàctics dins la mateixa universitat, en uns temps difícils en què la història valenciana estava sent embastardida fins i tot des d’instàncies acadèmiques, era professora honorària de la Universitat de València i membre de l’Institut d’Estudis Catalans en el moment de la seua mort. Deixa darrere seu una obra immensa i una trajectòria exemplar que testimonien el seu coratge personal, cívic i acadèmic. La recordem amb gran afecte i una enorme gratitud.

Obres citades

- Barceló, Carmen. *Toponímia aràbiga del País Valencià: alqueries i castells*. Xàtiva: Ajuntament de Xàtiva / València: Institut de Filologia Valenciana, 1983.
- . *Minorías islámicas en el País Valenciano. Historia y dialecto*. Pròleg de Joan Fuster. València/Madrid: Universitat de València / Instituto Hispano-Árabe de Cultura, 1984.
- . *Un tratado catalán medieval de derecho islámico: el Llibre de la Çuna e Xara dels moros*. Còrdova: Universitat de Còrdova, 1989.
- . *La escritura árabe en el País Valenciano: inscripciones monumentales*. València: Universitat de València, 1998. 2 vols.
- . *Noms aràbics de lloc*. Alzira: Editorial Bromera / València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2010.
- Barceló, Carmen & Ana Labarta. *Archivos moriscos: textos árabes de la minoría islámica valenciana, 1401-1608*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2009.
- . *Cancionero morisco. Poesía árabe de los siglos XV y XVI*. València: Ángeles Carrillo Baeza, 2016.
- Bramon, Dolors. *Contra moros i jueus: formació i estratègia d'unes discriminacions al País Valencià*. València: Tres i Quatre, 1981.
- Sanchis Guarner, Manuel. "Època musulmana." En Joan Reglà, Miquel Tarradell & Manuel Sanchis Guarner. *Història del País Valencià*. Barcelona: Edicions 62, 1965. Vol. I.
- Ubieto Arteta, Antonio, Joan Reglà, José María Jover & Carlos Seco. *Introducción a la Historia de España*. Barcelona: Teide, 1963.
- . *Orígenes del Reino de Valencia. Cuestiones cronológicas sobre su reconquista*. València: Anubar, 1975. 2^a ed. ampl.1976; 3^a ed. 1977; 4^a ed. rev. 1981.